

Попович Світлана Сергіївна

студентка групи КОМ-1-15-2.0д, VI курс, спеціальності «Корекційна освіта (логопедія)»
ssporovych.il15@kubg.edu.ua

Науковий керівник:

Таран Оксана Петрівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
op.taran@kubg.edu.ua

СТАН СФОРМОВАНОСТІ УВАГИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИСГРАФІЄЮ

Анотація. На основі аналізу логопедичної, психологічної, психолінгвістичної літератури визначено сучасні науково-теоретичні підходи до вивчення дисграфії у молодших школярів. Розкрито особливості порушення уваги в учнів молодших класів з порушеннями письма. Визначено характер взаємозв'язку рівня сформованості уваги і порушень письма у дітей молодшого шкільного віку з дисграфією.

Ключові слова: дисграфія, довільна увага, стійкість уваги, концентрація уваги, переключення уваги.

Проблема дослідження. Останніми роками спостерігається значне зростання кількості дітей з різними труднощами навчання в початковій школі. Серед них на першому місці за частотою виділяють порушення письма (дисграфія).

Як засвідчують сучасні дослідження, діти із дисграфією складають значну частину учнів, що не встигають з предметів різних циклів у загальноосвітніх, інклюзивних та спеціальних закладах. Труднощі у засвоєнні шкільних предметів є найбільш частою причиною шкільної дезадаптації та різкого зниження навчальної мотивації. Неуспішність, таким чином, негативно впливає на формування емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів особистості дитини, що в подальшому може призводити до соціальної дезадаптації.

Актуальність теми зумовлена тим, що системний підхід до вивчення пізнавальної сфери, особливості співвідношення рівня розвитку різних компонентів пізнавальної діяльності та письма в учнів з дисграфією все ще недостатньо вивчені. На сьогодні це питання залишається одним з актуальних проблем в логопедії. В основі вивчення спеціальної літератури виявлено

суперечності між широкою поширеністю і різноманітність порушень письма в учнів молодших класів і обмеженою кількістю корекційних технологій, спрямованих на усунення його порушень.

Аналіз останніх публікацій. Нами виявлено незначну кількість досліджень пізнавальної діяльності у дітей з дисграфією. Серед сучасних науковців, які досліджували проблему формування уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями письма можна виділити Т. Пічугіну, В. Козлова, С Паршук, О. Кондратенко, О. Прищепа, Н. Присяжнюк, Н. Романенко та ін. Зокрема, проблему педагогічної корекції дисграфії у молодших школярів досліджувала Т. Пічугіна.

Мета статті полягає у емпіричному дослідженні особливостей сформованості уваги у учнів молодшого шкільного віку з порушеннями письма.

Виклад основного матеріалу. У працях таких відомих науковців, як Б. Ананьєв, Л. Виготський, М. Добринін, О. Леонтєв, П. Гальперін, Є. Ігнатєв, А. Ковальов, Н. Левітов, К. Платонов, В. Страхов, П. Білоус, В. Компанець і багатьох інших дослідників зроблено спробу дослідити проблему уваги у навчальній діяльності молодших школярів.

У період молодшого шкільного віку в пізнавальній діяльності дитини відбуваються якісні зміни, пов'язані з початком навчання. Саме в цьому віці формується довільна увага, яка багато в чому обумовлює розвиток всіх інших психічних функцій. Функціональна роль процесу уваги у навчанні визначається її значенням в організації оптимального стану центральної нервової системи та забезпеченні реакції на зовнішні подразники, яка адекватна конкретній ситуації. Відомо, що успіх у навчанні часто залежать від організованості уваги учня та ступеня розвитку її властивостей, таких як обсяг, стійкість або швидкість переключення [2, с. 49].

Варто згадати, що згідно з дослідженнями розвитку уваги у дітей з типовим мовленнєвим розвитком у 7-8 років найкраще виражена така властивість уваги, як розподіл, у 9 років – переключення, що дозволяє

переключатися з одного об'єкта на інший, в 10 років – концентрація уваги, формується здатність зосереджуватися на кількох об'єктах. Від розвитку цих властивостей уваги залежить подальша навчальна діяльність дитини. В учнів першого року навчання увага характеризується невеликим обсягом, малою стійкістю, зосереджено займатися однією справою вони можуть 10-20 хвилин, їм важко розподіляти і переключати увагу із одного завдання на інше. Такі особливості вчені (П. Гальперін, С. Кобильницька) пояснюють недостатньою зрілістю нейрофізіологічних механізмів, які забезпечують роботу процесів уваги. Виявлено, що у дітей молодшого шкільного віку переважає мимовільна увага: діти активно реагують на все нове, яскраве й незвичайне.

Процес письма у нормі відбувається на основі достатнього рівня сформованості певних мовленнєвих і немовленнєвих функцій: слухової диференціації звуків, правильної їхньої вимови, язикового аналізу та синтезу, сформованості лексико-граматичної структури мовлення, зорового аналізу й синтезу, просторових уявлень. Несформованість будь-якої із зазначених функцій може викликати порушення процесу оволодіння письмом – дисграфію.

Для позначення порушень письма використовуються терміни: дисграфія, аграфія, дизорфографія, еволюційна дисграфія. У логопедичній літературі існує декілька визначень дисграфії. Так, на думку Р. Лалаєвої, «дисграфія – це часткове порушення процесу письма, що проявляється в стійких, повторюваних помилках, які обумовлені несформованістю вищих психічних функцій, що беруть участь у процесі письма» [2, с. 71]. У науковій літературі можна зустріти й таке визначення дисграфії, як «часткового розладу процесів письма... Їх основним симптомом є наявність стійких специфічних помилок... не пов'язаний ні зі зниженням інтелектуального розвитку, ні з вираженими порушеннями слуху та зору, ні з нерегулярністю шкільного навчання» [4, с. 88].

Отже, дисграфія характеризується стійкими помилками в письмових роботах дітей шкільного віку, які не пов'язані з незнанням або невмінням застосовувати орфографічні правила.

Відповідно до сучасної логопедичної теорії Р. Лалаєва [2, с. 72] визначає *особливості помилок при дисграфії*:

- стійкі та специфічні, що дозволяє виділяти їх серед помилок, характерних для більшості дітей молодшого шкільного віку на початковому етапі оволодіння письмом;
- численні, повторювальні, та зберігаються тривалий час;
- пов'язані з несформованістю лексико-граматичної структури мовлення, недорозвиненням оптико-просторових функцій, неповноцінною здатністю дітей диференціювати фонему на слух і у вимові, аналізувати речення, здійснювати складовий і фонематичний аналіз і синтез.

Дітям з порушенням писемного мовлення притаманна нестійка увага, що може поєднується з достатнім рівнем розвитку пізнавальної діяльності (сприймання, пам'яті, наочно-образного і словесно-логічного мислення). Їм також може бути властивий обмежений обсяг уваги, що поєднується з недорозвитком пізнавальних процесів, уповільненим темпом діяльності, недостатньою короткотривалою пам'яттю. Характерна особливість довільної уваги у дітей з порушенням писемного мовлення полягає в залежності від модальності подразників (зорового або слухового): в умовах словесної інструкції дітям важче зосередити увагу на виконанні завдання, ніж в умовах зорової. Дітям складно, майже недоступно, розподіляти увагу між мовленням і практичними діями.

Отже, більшість дітей з порушенням писемного мовлення не можуть зосередитися і підтримувати нормальний рівень уваги протягом тривалого часу. Обсяг, стійкість, розподіл, переключення уваги в них гірші, ніж у ровесників з нормальним розвитком. У процесі виконання навчального завдання діти реагують навіть на незначні подразники навколишнього середовища. Часто діти концентрують увагу на другорядних подразниках і не реагують на основні [4, с. 52]. Отже, діти з порушенням писемного мовлення потребують створення

оптимальних умов навчання. Зміна звичних умов зумовлює нестійкість діяльності, втрату уваги.

З метою розроблення системи психолого-педагогічної корекції уваги та письма у дітей з дисграфією нами було проведено констатувальне дослідження. Дослідження було спрямоване на визначення стану сформованості уваги у дітей з дисграфією та містило три етапи: перший етап – виявлення дисграфії у дітей та формування експериментальної та контрольної групи; другий етап – визначення рівня сформованості властивостей уваги у дітей з дисграфією; третій етап – узагальнення результатів дослідження [3, с. 314].

З метою виявлення дисграфії, нами проведено експериментальне вивчення стану процесів письма в учнів других класів за допомогою методики обстеження навичок письма І. Садовнікова [5, с. 11].

У процесі дослідження письма були проаналізовані письмові роботи з української мови в робочих і контрольних зошитах учнів і проведені додаткові письмові роботи: списування, диктант для виявлення дисграфічних порушень.

Обстеження письма дітей показало такі результати: на письмі спостерігається заміни букв, як за графічною подібністю, так і за акустичною; перестановки букв, пропуски і додавання зайвих; помилки у вживанні відмінкових закінчень, заміни прийменників; неправильне узгодження слів в роді і відмінку. Виявлені труднощі і помилки письма вказують на несформованість у дітей фонематичного аналізу і синтезу, недостатність диференціації мовленнєвих звуків; дітям властиві граматичні неточності і графічні помилки. Аналіз письмових робіт показав наявність у дітей множинних помилок, пов'язаних з несформованістю оптико-просторового сприймання. Результати обстеження були такими: у 20% дітей виявлено артикуляторно-акустичну дисграфію (це діти з фонетичним порушенням мовлення); у 45% дітей виявлено фонематичну дисграфію; у 15% дітей виявлено аграматичну дисграфію; оптичну дисграфію виявлено у 20% дітей.

Отже, на письмі спостерігається заміни букв, як за графічною подібністю, так і за акустичною; перестановки букв, пропуски і додавання зайвих; помилки у вживанні відмінкових закінчень; заміни прийменників; неправильне узгодження слів в роді і відмінку. Виявлені труднощі і помилки письма вказують на несформованість у дітей фонематичного аналізу і синтезу та недостатність диференціації мовленнєвих звуків. Поряд із цим, діти швидко втомлюються, часто відволікаються, їм важко зосередитися на завданні, контролювати власні дії.

Для визначення особливостей уваги у дітей з дисграфією було сформовано дві групи досліджуваних: експериментальна – 10 учнів другого класу з дисграфією; контрольна – учні другого класу з типовим розвитком.

Діагностику особливостей уваги здійснено за такими методиками: методика Пьєрона-Рузера; тест Бурдона «Коректурна проба»; методика «Таблиці Шульте», методика «Червоно-чорна таблиця».

За методикою «Вивчення концентрації і стійкості уваги (модифікація методу Пьєрона-Рузера)» отримано результати, що подано у таблицях 1 та 2.

Таблиця 1. Результати діагностики рівнів сформованості уваги

Рівні	ЕГ	КГ
Високий рівень	-	50%
Середній рівень	30%	50%
Низький рівень	70%	-

Вивчення рівня сформованості уваги у дітей молодшого шкільного віку експериментальної групи показало низький рівень розвитку (табл. 1-2).

Таблиця 2. Особливості стійкості уваги дітей ЕГ та КГ

Рівні	ЕГ	КГ
Високий рівень	-	30%
Середній рівень	10%	60%
Низький рівень	90%	10%

З числа експериментальної групи не виявилось жодної дитини із високим рівнем розвитку уваги. Концентрація і стійкість уваги в учнів ЕГ розвинуті

недостатньо. В учнів ЕГ 70% дітей мають низький рівень концентрації уваги, 30% середній. На відміну від них, в контрольній групі: 50% дітей показали високий та 50% середній рівні. Аналіз стійкості уваги виявив, що в учнів ЕГ 90% дітей мають низький рівень і лише 10% - середній. В контрольній групі показники кращі: низький рівень показало лише 10% учнів, середній – 60% та 30% упорались із завданнями на високому рівні.

Дітям експериментальної групи було важко водночас контролювати дотримання усіх умов виконання завдання та зумисне свідомо переключати увагу з одних об'єктів на інші. Учням ЕГ постійно потрібно було звирятися із взірцем, поданим зверху бланку. А у деяких дітей під час виконання завдання десь у середині відведеного часу (наприкінці першої хвилини) ми спостерігали своєрідний збій, що полягав у тому, що вони забували, які знаки потрібно ставити і у які фігури, або ж порушували встановлені правила, проставляючи якісь окремі знаки, а інші ігноруючи. Можливо, це спричинено зростаючою утомою від виконання такої одноманітної роботи.

Серед дітей ЕГ бути такі, що потребували постійного схвалення з боку експериментатора, а якщо його не отримували, то не виконували наступного етапу роботи. Без підкріплення їхньої уваги через певні проміжки часу відповідними оціночними судженнями у них різко змінювалась інтенсивність уваги. Більша частина учнів ЕГ увійшла до групи із низьким рівнем розвитку уваги, хоча і виконували завдання правильно, але надто повільно. Вони не могли і не уміли швидко переключати увагу з одних фігур на інші, що й відобразилось в отриманих низьких показниках концентрації та стійкості уваги.

За методикою «Таблиці Шульте» визначено рівень стійкості та концентрації уваги учнів ЕГ та КГ в умовах напруженої діяльності (табл. 3).

Таблиця 3. Рівні стійкості та концентрації уваги учнів ЕГ та КГ

Рівні	ЕГ	КГ
Високий рівень	-	25%
Середній рівень	15%	70%
Низький рівень	85%	5%

Так, у 25% дітей КГ увага концентрується достатньо і є стійкою, у 70% дітей виявлено коливання результатів без тенденції до збільшення часу, затраченого на кожну наступну таблицю, тобто увага є недостатньо нестійкою. У дітей ЕГ з дисграфією на виконання цього завдання витрачався час, що перебільшував нормативні показники (40-50 секунд). Загалом, було відмічено нестійкість та виснажливість уваги у 85% дітей із дисграфією.

За даними коректурної проби Бурдона (Рис. 1) в ЕГ розподіл уваги виявлено переважно на низькому рівні (90%), тоді як в КГ – переважно на високому (80%).

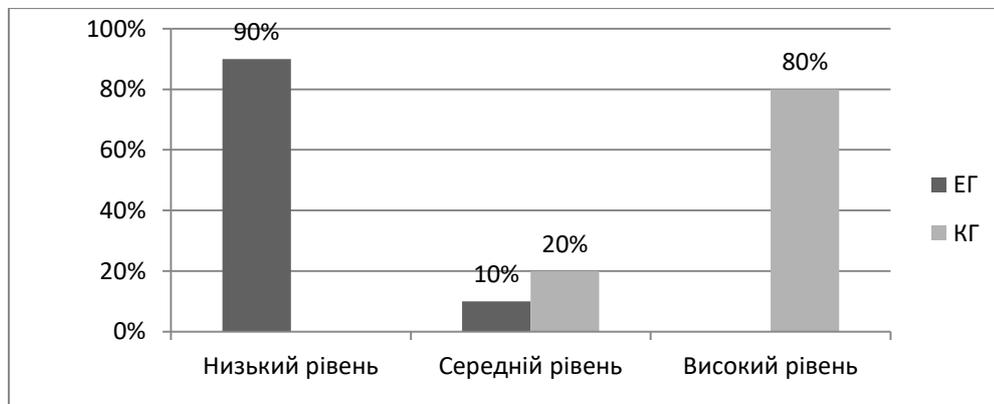

Рис. 1. Розподіл респондентів за рівнями сформованості уваги (проба Бурдона)

За методикою «Червоно-чорна таблиця» отримано результати, що подано у таблиці 4.

Таблиця 4. Рівні переключення уваги дітей ЕГ та КГ

Рівні сформованості	ЕГ	КГ
Високий рівень	-	40%
Середній рівень	20%	60%
Низький рівень	80%	-

У дітей КГ були зафіксовані такі результати: високий рівень переключення уваги виявлено у 40% учнів. Вони без труднощів упорались із завданням, швидко і правильно називали числа, як в прямому, так і зворотному порядку. 60% дітей має середній рівень, вони гірше переходили з червоного кольору на чорний, повільніше називала цифри. Діти експериментальної групи

навпаки виявили переважання низького рівня переключення уваги (80%) і лише 20 % дітей з дисграфією виявили помірну здатність до переключення уваги.

Підводячи підсумки результатів констатувального експерименту, можна зробити висновок: більшість дітей з порушенням письма мають низькопродуктивну, нестійку увагу - 75% учнів ЕГ; слабку здібність до розподілу уваги (зосередженість уваги на видах діяльності) демонструють 85% учнів ЕГ; концентрацію (зосередженість уваги на одних об'єктах і її відволікання від інших) – 70% дітей ЕГ; у 65% учнів ЕГ знижений обсяг слухової уваги; 70% дітей ЕГ мають низький рівень розвитку довільної уваги.

Таблиця 5. Рівні сформованості уваги у дітей молодшого шкільного віку

Властивості уваги	ЕГ			КГ		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Продуктивність і стійкість уваги	-	25%	75%	15%	80%	5%
Переключення уваги	-	30%	70%	20%	80%	-
Обсяг уваги	-	35%	65%	25%	70%	5%
Розподіл уваги	-	25%	85%	20%	80%	-
Рівень розвитку довільної уваги	-	30%	70%	25%	75%	-

Що стосується переключення уваги, то тут виявлено такі показники: переключення уваги на середньому рівні демонструють лише 30% учнів ЕГ, 70% учнів ЕГ мають низький рівень переключення уваги. Щодо дітей контрольної групи, то дані показники рівня сформованості уваги відповідають нормі, хоча 5% дітей показали незадовільний рівень обсягу, продуктивності та стійкості уваги (табл. 5).

Висновки. Проведене дослідження виявило переважання низького рівня сформованості властивостей пам'яті у дітей з дисграфією та тісний взаємозв'язок між розвитком уваги і порушеннями писемного мовлення. Таким чином, молодші школярі з порушеннями письма потребують цілеспрямованого розвитку довільної уваги, а саме її властивостей стійкості, концентрації та переключення. Застосування на практиці досвіду такої роботи дозволить

активізувати подальшу навчальну діяльність, попередити розвиток дисграфії, збільшити комунікативні можливості дітей цієї категорії і, як наслідок, позитивно сприятиме процесу соціалізації дітей.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в необхідності розроблення системи психолого-педагогічної корекції уваги та письма у дітей з дисграфією з метою їх розвитку та подолання шкільної дезадаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемьева Н.Ю. Профилактика и коррекция смешанной дисграфии у младших школьников / Н.Ю. Артемьева // Специальное образование. – Выпуск № XI. – том II. – 2015. – С. 46-49.
2. Лалаева Р. И., Венедиктова Л. В. Диагностика и коррекция нарушений чтения и письма у младших школьников: метод. пос. / Р. И. Лалаева, Л. В. Венедиктова. – С. - Пб.: Изд-во «Союз», 2003. – 224с.
3. Логинова Е. А., Плетенцова Е. И. Коррекция нарушений письменной речи у младших школьников с использованием компьютерной программы «пишем правильно» / Е. А. Логинова, Е. И. Плетенцова // Сборники конференций НИЦ Социосфера. – Вып. № 35. - 2014. – С. 313-320.
4. Рябова О.В. Дисграфия и ключевые учебные компетенции младших школьников / О.В. Рябова // Специальное образование. – Выпуск № 2. – 2015. – С. 87-91.
5. Чередніченко Н.В., Горбачова Д.М. Комплексна діагностика дисграфічних та дизорфографічних помилок у письмі молодших школярів із порушенням писемного мовлення / Н.В. Чередніченко, Д.М. Горбачова // Журнал «Логопедія». – № 5. - 2015. – С. 75-84.

СОСТОЯНИЕ СФОРМИРОВАННОСТИ ВНИМАНИЯ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ДИСГРАФИЕЙ

Попович Светлана Сергеевна

студентка группы КОМ-1-15-2.0д, VI курс, специальность «Коррекционное образование (логопедия)»

spropovych.il15@kubg.edu.ua

Научный руководитель:

Таран Оксана Петровна

кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры специальной психологии, коррекционного и инклюзивного образования Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченко

or.taran@kubg.edu.ua

Аннотация. На основе анализа логопедической, психологической, психолого литературы определены современные научно-теоретические подходы к изучению дисграфии у младших школьников. В статье раскрыты особенности нарушения внимания у учащихся младших классов с нарушениями письма. Определен характер взаимосвязи уровня сформированности внимания и нарушений письма у детей младшего школьного возраста с дисграфией.

Ключевые слова: дисграфия, произвольное внимание, устойчивость внимания, концентрация внимания, переключение внимания.

STATUS OF THE FORMATION OF ATTENTION IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE WITH DYSGRAPHY

Svitlana S. Popovych

student of КОМ-1-15-2.0d group, specialty «Correctional education (speech therapy)»
sspopovych.il15@kubg.edu.ua

Scientific adviser:

Oksana P. Taran

PhD. in psychology, Assistant Professor of Special Psychology, Correction and Inclusive Education department of Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University
op.taran@kubg.edu.ua

Annotation. Based on the analysis of speech therapy, psychological, psycholinguistic literature it was define modern scientific and theoretical approaches to the study of dysgraphia of primary school children. In the article the features violation of attention to younger students with impaired writing are presented. The character of relationship formation and attention disorders writing in primary school children with dysgraphia are researefed.

Key words: dysgraphia, voluntary attention, sustained attention, concentration, switching attention.